

W 80. ROCZNICĘ WYSIEDLEŃ LUDNOŚCI ZAMOJSZCZYZNY

Dzieci

NAJMŁODSZE OFIARY WOJNY

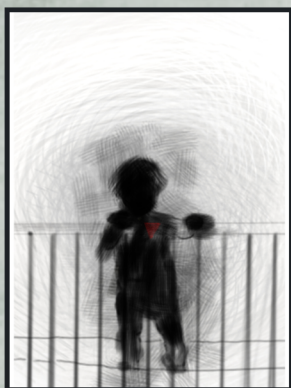
WYSTAWA CZYNNA
LISTOPAD 2022 - MARZEC 2023

**MUZEUM FORTYFIKACJI I BRONI ARSENAŁ
W ZAMOŚCIU**

grafika:
Joanna Sosnowska - uczennica PLSP w Zamościu

Wyrwane z ramion Matki **Polski**

Prezentowane plakaty powstały w ramach projektu *Dzieci - najmłodsze ofiary wojny. W 80. rocznicę wysiedleń ludności Zamojszczyzny*. To graficzna próba przedstawienia hasła: *Wyrwane z ramion Matki Polski*. Autorami tych niezwykłych prac są uczniowie Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych im. Bernardo Morando w Zamościu.

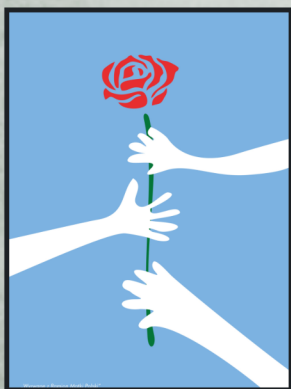
Blanka Grzesik

Aleksandra Bochniak

Inez Mogielnicka

Damian Wróblewski

Katarzyna Pąg

Paulina Stopa

Dzieci najmłodsze ofiary wojny

W 80. ROCZNICĘ WYSIEDLEŃ LUDNOŚCI ZAMOJSZCZYZNY

Jednym z najtragiczniejszych wydarzeń II wojny światowej w okupowanej Polsce była niemiecka akcja wysiedleńczo-osadnicza na Zamojszczyźnie, która została uznana za "pierwszy obszar osiedleńczy w Generalnym Gubernatorstwie". "Aktion Zamosc" rozpoczęła się w nocy z 27 na 28 listopada 1942 r. we wsi Skierbieszów. Wysiedlana w skrajnie barbarzyński sposób ludność trafiała do obozów przejściowych w Zamościu, Zwierzyńcu i Biłgoraju. Po selekcji kierowana była na roboty do Rzeszy, do obozów koncentracyjnych Auschwitz, na Majdanek lub do tzw. wsi rentowych w dystrykcie warszawskim.

Szczególny los spotkał dzieci z zamojskich wsi. Z 30 tys., dotkniętych wysiedleniami, znaczną część przeznaczono do niemieczenia i trafiła do niemieckich rodzin adopcyjnych. Ok. 10 tys., straciło życie.

Do sierpnia 1943 r. wysiedlono 110 tys. Polaków z 294 wsi. Na opuszczonych ziemiach osiedlono 10–13 tys. Niemców. Tragedia ludności Zamojszczyzny stała się bezpośrednią przyczyną podjęcia akcji zbrojnej przez Polskie Państwo Podziemne. Oddziały partyzanckie przeprowadziły ich ok. 300.

Apel w obozie wychowawczym dla młodych Polaków Policji Bezpieczeństwa w Łodzi. Domena Publiczna.

Obóz przejściowy w Zamościu. Funkcjonował od listopada 1942 do 1944 r. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

GENERALNY PLAN WSCHODNI

Generalplan Ost

W 1939 r. na terenach wcielonych do Rzeszy przeprowadzono akcję kolonizacyjno-germanizacyjną. Wysiedlono do Generalnej Guberni ok. 750 tys. osób, w tym również na Zamojszczyznę. Częścią planu była fizyczna likwidacja polskich warstw przywódczych i osób wrogo nastawionych do Rzeszy. Wymordowano wówczas ok. 50 tys. osób. W ramach planu do 1941 r. przeprowadzono również akcję specjalną AB, wymierzoną w polskie elity – rozstrzelano w niej ok. 6,5 tys. osób. W 1942 r. rozpoczęto wysiedlenia w Generalnym Gubernatorstwie. Pierwsze deportacje miały miejsce już w listopadzie 1941 r., w czasie sondażowych wysiedleń siedmiu wsi wokół Zamościa.

Wysiedlenia z Czarniejowa w Wielkopolsce.
Bundesarchiv (Domena Publiczna).

Zakładał stworzenie tzw. przestrzeni życiowej, będącej jednym z głównych kierunków agresywnej polityki Państwa Niemieckiego.

Miał objąć tereny leżące na wschód od Rzeszy, poprzez ich polityczne podporządkowanie i całkowite przekształcenie pod względem ludnościowym i kulturowym. W praktyce oznaczało to deportacje i wysiedlenia oraz zsyłki do obozów koncentracyjnych.

Realizację planu powierzono Heinrichowi Himmlerowi.

Siedziba policji niemieckiej w gmachu dawniej Akademii Zamojskiej. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

Wysiedlenia z Sieradza w łódzkim, 1939 r.
Bundesarchiv (Domena Publiczna).

WYSIEDLENIA

na Zamojszczyźnie

W listopadzie 1941 r. Niemcy przeprowadzili pierwsze próbnе przesiedlenia na Zamojszczyźnie. Między 5 a 25 listopada wysiedlono wsie: Huszczka Duża, Huszczka Mała, Podhuszczka i Dulnik (w rejonie Skierbieszowa), w rejonie Zamościa wsie: Wysokie, Bortatycze, Białobrzegi.

Pierwszy obóz dla wysiedlanych stworzono w Zamościu w Nadszańcu (dawnym budynku fortecznym z XIX wieku, wcześniej od września 1940 r. funkcjonował tam obóz pracy). Później powstały tymczasowe obozy w Hostynnem i Teptiukowie (powiat hrubieszowski).

Plany niemieckie zakładały docelowo wysiedlenie 696 wsi. Zamojszczyzna, podczas okupacji została podzielona na 3 powiaty - zamojski, biłgorajski i hrubieszowski, liczyła ok. 6300 km² i ponad 500 tys. ludności. Po odjęciu części mieszkańców miast, Ukraińców i już wymordowanej lub wywiezionej ludności żydowskiej, pozostali (ok. 300 tys.) byli w większości przewidziani do wysiedlenia. Planowano na ich miejsce osiedlić ok. 60 tys. kolonistów, głównie Niemców z Besarabii, Ukrainy, Bałkanów, ZSRS oraz terytorium okupowanej Polski.

Skrzyżowanie przy Nadszańcu Bastionu VII, 1941 r. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

Akcja wysiedleńcza rozpoczęła się 27 listopada 1942 r. od Skierbieszowa. W pierwszej fazie, trwającej do końca 1942 r. wysiedlono wsie z powiatu zamojskiego. Do końca stycznia 1943 r. rozstrzelano ok. 1040 osób, do obozów koncentracyjnych trafiło ok. 9 tys. osób. Druga faza prowadzona na terenie powiatu hrubieszowskiego rozpoczęła się 13 stycznia i trwała do 6 marca. Szacuje się że w okresie od listopada 1942 r. do marca 1943 r. wysiedlono 51 tys. Polaków (116 wsi). Do końca 1943 r. osiedlono w ich miejsce ok 13 tys. kolonistów niemieckich z Besarabii i Ukrainy. W ramach Ukraineraktion (od 15 stycznia do marca 1943 r.) przesiedlono na teren powiatu hrubieszowskiego ok. 7 tys. Ukraińców, by stworzyć pas ochronny dla osadników niemieckich. Ostatnia, trzecia faza akcji wysiedleńczej przypadła na lato 1943 r.

WYSIEDLENIA

Akcje wysiedlenicze przebiegały według ściśle określonego schematu. Żołnierze Wehrmachtu i funkcjonariusze policji okrażali wieś dając mieszkańcom 20 minut na zabranie bagażu, następnie ludność przepędzano na większy plac (przed kościołem lub szkołą) i tam następowała wstępna selekcja. Wszelki opór i opieszałość karano biciem, często śmiercią (tylko w czasie akcji w powiecie zamojskim zabito 117 osób). Część młodych, sprawnych pozostawiano na miejscu i przydzielano jako robotników przymusowych do gospodarstw przejętych przez kolonistów niemieckich, pozostałych - zdecydowaną większość kierowano do obozów przejściowych w Zamościu, Zwierzyńcu, Bilgoraju. Stamtąd po kolejnej selekcji ludność kierowana była na roboty do Rzeszy, do obozów koncentracyjnych Auschwitz (2 tys.), na Majdanek (16 tys.), lub do tzw. wsi rentowych, na Mazowszu, bez zapewnienia warunków bytowych.

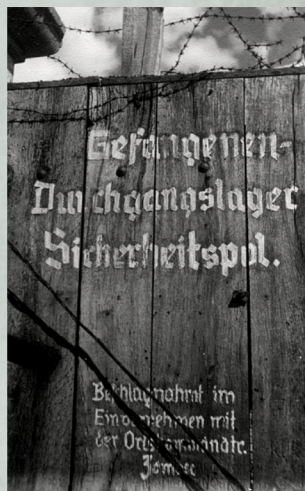
Brama wejściowa do zamojskiej Rotundy z napisem: Więzienny Obóz Przejściowy Policji Bezpieczeństwa. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

PACYFIKACJE

Przed rejestracją, obóz przejściowy w Zamościu. Archiwum IPN.

Jednym z obozów na terenie Zamościa była Rotunda - element dawnych XIX - wiecznych fortyfikacji miasta. Jako więzienie funkcjonowała już od 1939 r. Pierwszego masowego mordu dokonano tu 8 VII 1940 r. (rozstrzelano 40 osób), ostatniego 21 VII 1944 r. (rozstrzelano 150 osób). Łącznie zginęło w niej ok. 8 tys. osób.

DZIECI ZAMOJSZCZYZNY

W czasie wysiedleń w sposób szczególnie brutalny traktowano najbardziej bezbronnych. Szacuje się, że ich ofiarą padło 30 tys. najmłodszych mieszkańców Zamojszczyzny, a 10 tys. z nich zginęło. Dzieci powyżej 6 miesiąca życia siłą oddzielano od rodziców, następnie umieszczano w osobnych barakach obozów przejściowych w Zamościu i Zwierzyńcu. W pierwszej kolejności były poddawane badaniom rasowym. Te które spełniały biologiczne kryteria przeznaczano do germanizacji i trafiały transportami do Niemiec, część czasowo kierowano do domów wychowawczych na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy (obóz i ośrodek rasowy w Łodzi, część na Pomorzu).

Dzieci wysiedlone z Zamojszczyzny, uratowane z transportu w Warszawie na przełomie 1942/43 r. Zdjęcia wykonane w zakładzie fotograficznym Kołaczkowskiego z nadzieją na identyfikację i odnalezienie rodzin. Archiwum Państwowe w Zamościu.

Zimą, na przełomie 1942 i 43 r. miały miejsce wywózki dzieci z obozu w Zamościu do tzw. wsi rentowych w dystrykcie warszawskim. Wiele spośród nich, z powodu panujących tragicznych warunków (mróz, głodowe racje żywnościowe, brak wody, katastrofalne warunki higieniczne, wstrząs psychiczny), nie dożywało kresu podróży.

Uroczystości pogrzebowe w kościele św. Stanisława w Siedlcach, 3 lutego 1943 r., fot. Józef Buszko. Muzeum Regionalne w Siedlcach.

5 8
 Wracania z mojego wysiedlenia.
 Są ci ludzie na wsi, po ciężkiej pracy, nie spodziewają
 się że nagle przestaną pracować, musi opuścić swe stracha
 rodzinę. Dozyszał się by swobodnie mógł odpocząć
 przez tę swoją wiarę. Wielu jeszcze dobiec ciemno no dawać
stychań znużonych samotności olo sędziwiny
wi i kłótni. At si kłótniowa wrytło na pierze
wojtło przysła do naszej wioski Żołte Boduchowicz
i opowiadał całą wieść, nie wolno było się odalać od
domów. Potem zaczęli wysiedlać wszystkich mieszkan
ców wioski, dawali 25 min. do opuszczenia mieszkań.
Jedną minutę więcej nie było można, bo przy
każdym omierzaniu stał jeden żołnierz który
nato uwalniałby kto co gdzie nie wyniósł. A prace
zwyczaj to hardware mógł zabrać tyle co nos barki,
i jeszcze do tego trzeba było brać żywno na pięć dni
do bloto pchłona a tu trzeba było mieć 10m. do jedyni
Włodoty tam wrzypie ludzie murali cześć gdy
przejazd rozszar co robie. Potem hardware został
wywieziony na
do wywiezienia mas do miasta

Wspomnienia dzieci wysiedlonych w akcji
 sondażowej w listopadzie 1941 r. Archiwum Główne
 Akt Nowych.

Aniela Kryń z synem Januszem, wysiedlona z
 mężem i dwójką dzieci z Łukowej w lipcu 1943 r.
 Z obozu koncentracyjnego na Majdanku cała
 rodzina została wywieziona na roboty
 przymusowe do Rzeszy. Archiwum Państwowe na
 Majdanku.

14-letnia Czesława Kwoka z Wólki Złoteckiej, trafiła
 do Auschwitz razem ze swoją matką Katarzyną 13 XII 1942 r.
 Zamordowana zastrzykiem z fenolu 12 III 1943
 r. Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-
 Birkenau.

13-letnia Krystyna Trześniewska z Majdanu
 Królewskiego. Do Auschwitz trafiła 13 XII 1942 r.
 Zamordowana 18 V 1943 r. Archiwum Państwowego
 Muzeum Auschwitz-Birkenau.

Karta pracy Heleny Zaborniak wysiedlonej z Rudy
 Różanieckiej wraz z rodziną. Skierowani do obozu
 koncentracyjnego na Majdanku, następnie
 wywiezieni na przymusowe roboty do Rzeszy.
 Archiwum Państwowe Muzeum na Majdanku.

RADA GŁÓWNA OPIEKUŃCZA

Organizacja charytatywna utworzona w 1916 r. w Królestwie Polskim. W 1920 r. zawiesiła działalność, by wznowić ją w maju 1940 r. na wniosek swojego pierwszego kierownika Adama Ronikera. Rada, we współpracy z Czerwonym Krzyżem organizowała pomoc dla ludzi poszkodowanych przez wojnę. Tworzyła sierocińce, szpitale, społeczne kuchnie, prowadziła zbiórki odzieży i żywności. Zajmowała się również przygotowaniem paczek dla jeńców wojennych oraz zakwaterowaniem przesiedleńców i uciekinierów. Z pomocy oddziałów Rady Głównej Opiekuńczej w skrócie RGO, korzystało rocznie do 900 tysięcy ludzi w całym Generalnym Gubernatorstwie.

Radę rozwiązano w styczniu 1945 r. a Adam Roniker musiał uciekać na emigrację zagrożony aresztowaniem i karą śmierci za współpracę z okupantem ze strony nowych, komunistycznych władz. Delegaturą RGO Biłgoraj zarządzał ordynat Jan Zamoyski, oddziałem w Zwierzyńcu jego żona Róża.

Dzieci z ochronki prowadzonej przez Jana i Różę Zamoyskich. Zdjęcie wykonano wiosną 1944 r. 1944/45 r. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

Pamiętam jak dziś pierwsze zdanie Globocnika(-) A więc chce pan występować przeciwko zarządzeniom policji i SS, (-) która przeprowadza czystkę by zlikwidować Die Polnische Banditen i myśli Pan że będę mu w tym pomagał?" (-) Zaoponowałem więc stanowczo i rzuciłem (-) najmocniejszy jak mi się wydawało

argument (-). ..Powiedziałem (-), że wierzę iż Wielka Rzesza nie prowadzi wojny z dziećmi. Globocnik oświadczył mi, że ofertę moją przyjmuje.

Ze wspomnień Jana Zamoyskiego

Jan i Róża Zamoyscy. Muzeum Zamojskie w Zamościu.

W OBRONIE WYSIEDLANYCH

24 XII 1942 r. Stefan *Grot* Rowecki wydał rozkaz o rozpoczęciu działań bojowych w obronie wysiedlanej ludności. Na przełomie 1942/1943 r. przeprowadzono ponad 120 akcji zbrojnych. Z czasem w walki zaangażowały się oddziały wszystkich opcji politycznych (AK, BCH, AL) oraz partyzantka sowiecka.

KALENDARIUM

29 XI 1942 r. - SKIERBIESZÓW - Oddział AK pod dowództwem *Ciąga* rozbroił oddział ochronny SS.

30 XII 1942 r. - WOJDA - Oddział BCH Jerzego Meyera *Visa* i oddział partyzantki radzieckiej Wasyla Wołodina pokonały batalion żandarmerii niemieckiej. Pierwsza duża bitwa w obronie wysiedlanej ludności Zamojszczyzny.

31 XII 1942 r. - GRABOWIEC - Oddziały AK *Ciąga* oraz *Podlaskiego* uwalniają 32 więźniów z więzienia i palą część miejscowości.

31 XII 1942 r. - II 1943 r. - ARKJA WIENIEC II - akcje dywersyjne AK na linie kolejowe, stacje, mosty, wieże ciśnień.

25/26 I 1943 r. - CIESZYN - atak grup szturmowych AK na zasiedloną przez Niemców wieś.

Partyzanci AK i sowieccy. Muzeum Fortyfikacji i Broni Arsenał.

1 II 1943 r. - ZABORECZNO - Oddziały BCH i AK pod dowództwem Franciszka Bartłomowicza - *Grzmota* pokonują ok. 600 - osobowy oddział żandarmerii niemieckiej, próbującej spacyfikować wieś.

2 II 1943 r. - RÓŻA - potyczka partyzantów broniących szpitala polowego przed żandarmerią niemiecką.

4 II 1943 r. - DŁUGI KĄT i LASOWCE - walki AK ze zgrupowaniami Wehrmachtu.

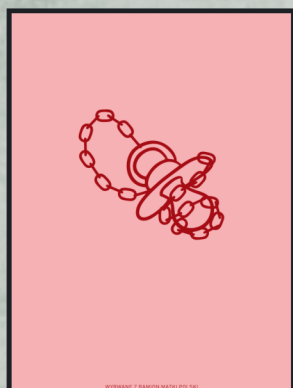
Oliwia Kwiatkowska

Karolina Kościółko

Oskar Pańczyk

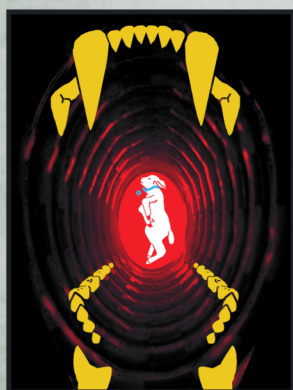
Noemi Blicharz

Joanna Sosnkowska

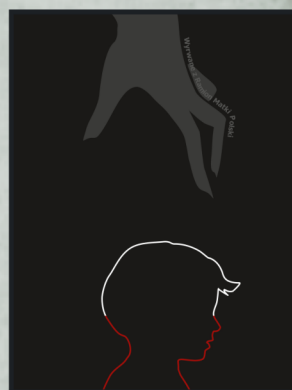
Jagoda Górską

Matylda Kowalczyk

Katarzyna Pąg

Gabriela Kurys

#WyrwaneZramionMatkiPolski

EKSPONATY ZE ZBIORÓW:

MUZEUM ZAMOYSKICH W KOZŁÓWCE
MUZEUM WSI LUBELSKIEJ W LUBLINIE
MUZEUM ZAMOJSKIEGO W ZAMOŚCIU
ORAZ WŁASNYCH

MATERIAŁY ZE ZBIORÓW:

ARCHIWUM AKT NOWYCH
NARODOWEGO ARCHIWUM CYFROWEGO
ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO MUZEUM AUSCHWITZ-BIRKENAU
ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO MUZEUM NA MAJDANKU
ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ
ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W LUBLINIE
ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W ZAMOŚCIU
ARCHIWUM BIBLIOTEKI KATOLICKIEGO UNIwersYTETU LUBELSKIEGO
BUNDESARCHIV
NIEMIECKIEGO MUZEUM HISTORYCZNEGO W BERLINIE
MUZEUM REGIONALNEGO W SIEDLCACH
MUZEUM REGIONALNEGO IM. DR. JANUSZA PETERA W TOMASZOWIE LUBELSKIM
MUZEUM FORTYFIKACJI I BRONI ARSENAŁ W ZAMOŚCIU
MUZEUM ZAMOJSKIEGO W ZAMOŚCIU

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Patriotyzm Jutra”

Partner projektu Partnerzy medialni

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

